

The Necessity of the Categorization (*Tabwīb*) of the Verses of Security; Towards Presenting a Model

Meysam Belbasi¹, Yasin Pourali Gharajeh², Seyyed Hanif Rezazadeh³

¹ Assistant Professor, Islamic Revolution Department, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.
M.Belbasi@umz.ac.ir

² Ph.D., National Defense University, Tehran, Iran (**Corresponding author**). Pourali.y@gmail.com

³ Ph.D., Department of Jurisprudence and Fundamentals of Law, Faculty of Theology, University of Tehran, Tehran, Iran. s.hanif68@yahoo.com

Abstract

Following the victory of the Islamic Revolution of Iran and with the entry of jurisprudence (*fiqh*) into the structures of social life, including the domain of security, *fiqh* encountered numerous questions regarding unprecedented issues (*masā'il mustahdathah*) to which jurists (*fuqahā'*) responded on a case-by-case basis. The transition from the stage of case-by-case response and the compilation of argumentative jurisprudence (*fiqh istidlālī*) proportionate to the various arenas of the life of legally accountable individuals (*mukallaḥīn*) is a prerequisite for the gradual completion of *fiqh*. The compilation and categorization (*tabwīb*) of the verses related to security, analogous to the books of "Verses of Rulings" (*Āyāt al-Aḥkām*) and *ḥadīth* encyclopedias, are in this very trajectory. This research, by applying the documentary method and with the objective of providing deductive (*ijtihādī*) sources for the compilation of the jurisprudence of security (*fiqh al-amm*), seeks to answer the question of based on what model and with what coordinates can the "verses of security" be compiled and categorized? According to the findings of the research, the presented model commences with a lexical search in two stages of primary and secondary vocabularies. The intent of the primary vocabularies is the aggregation of all verses encompassing the root "security" (*a-m-n*), and the intent of the secondary vocabularies is three axes of words that are synonymous, antonymous, and related to the root *a-m-n*. Subsequent to the lexical search, the turn arrives for the conceptual search. The conceptual search is conducted for the purpose of a complete examination (*faḥṣ tāmm*) of the meaning of security in the verses of the Quran; because occasionally a verse might not be related to security in terms of the root of the words, but it might possess a concept related to security, in which sphere, the search is executed based on the verses that have been hermeneutically interpreted (*ta'wīl*) or exoterically interpreted (*tafsīr*) as security. After the aggregation of the verses related to security, the categorization (*tabwīb*) of the verses is conducted by modeling after prevalent *ḥadīth* books such as "*Wasā'il al-Shī'ah*" or authoritative jurisprudential (*fiqhī*) books such as "*Sharā'i' al-Islām*".

Keywords: Verses of Security (*Āyāt al-Amān*), Verses of Rulings (*Āyāt al-Aḥkām*), jurisprudence of security (*fiqh al-amm*), categorization (*tabwīb*).

Received: 2025-04-06 ; Received in revised form: 2025-06-21 ; Accepted: 2025-07-14 ; Published online: 2025-10-02

<https://doi.org/10.22034/sm.2026.2023861.2191>

© the authors

<http://sm.psas.ir>

Article type: Research Article

Publisher: Political Studies Association of the Seminary

ضرورت تبویب آیات امنیت؛ به سوی ارائه الگو

میثم بلباسی^{۱*}، یاسین پورعلی قراجه^۲، سید حنیف رضازاده^۳

^۱ استادیار، گروه انقلاب اسلامی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. M.Belbasi@umz.ac.ir

^۲ دکتری، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران (نویسنده مسئول). Pournali.y@gmail.com

^۳ دکتری، گروه فقه و مبانی حقوق، دانشکده الهیات، دانشگاه تهران، تهران، ایران. s.hanif68@yahoo.com

چکیده

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی ایران و با ورود فقه به ساختارهای زندگی اجتماعی از جمله حوزه امنیت، فقه با پرسش‌های فراوانی از مسائل مستحدثه روبرو شد که فقها به صورت موردی پاسخ دادند. گذار از مرحله پاسخ موردی و تدوین فقه استدلالی متناسب با عرصه‌های مختلف زندگی مکلفین، لازمه تکمیل تدریجی فقه است. تدوین و تبویب آیات مرتبط با امنیت، نظیر کتاب‌های «آیات الاحکام» و دایره‌المعارف‌های حدیثی در همین راستا است. این پژوهش با کاربست روش اسنادی و با هدف فراهم ساختن منابع اجتهادی برای تدوین فقه امنیت، درصدد پاسخ به این پرسش است که «آیات امنیت» را براساس چه الگویی و با چه مختصاتی می‌توان تدوین و تبویب کرد؟ طبق یافته‌های پژوهش، الگوی ارائه شده با جستجوی واژه‌ای در دو مرحله واژگان اصلی و فرعی شروع می‌شود. منظور از واژه‌های اصلی تجمیع تمام آیات شامل ریشه «امن» است و منظور از واژگان فرعی سه محور کلمات مترادف، متقابل و مرتبط با ریشه «امن» می‌باشد. پس از جستجوی واژه‌ای، نوبت به جستجوی مفهومی می‌رسد. جستجوی مفهومی به منظور فحص تام از معنای امنیت در آیات قرآن انجام می‌شود؛ چراکه گاه ممکن است آیه‌ای از جهت ریشه کلمات، مرتبط با امنیت نباشد، اما مفهومی مرتبط با امنیت داشته باشد که در این ساحت، جستجو براساس آیاتی که تأویل و یا تفسیری به امنیت شده است، صورت می‌پذیرد. بعد از تجمیع آیات مرتبط با امنیت، تبویب آیات با الگویی از کتب رایج حدیثی نظیر «وسائل الشیعه» و یا کتب معتبر فقهی نظیر «شرائع الاسلام» انجام می‌شود.

واژه‌های کلیدی: آیات الامان، آیات الاحکام، فقه امنیت، تبویب.

استاد به این مقاله: بلباسی، میثم؛ پورعلی قراجه، یاسین؛ رضازاده، سید حنیف (۱۴۰۴). ضرورت تبویب آیات امنیت: به سوی ارائه الگو. سیاست متعالیه،

ص ۷-۲۶. 2191. 2026.2023861/sm.22034/doi.org/https

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۱/۱۷؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۳/۳۱؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۴/۲۳؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۷/۱۰

© the authors

http://sm.psas.ir

نوع مقاله: پژوهشی

ناشر: انجمن مطالعات سیاسی حوزه

۱. مقدمه

توجه قرآن به امنیت با گستره وسیعی از آیات، نشان از اهمیت امنیت در اسلام دارد و تأکید قرآن بر امنیت، زمینه‌ای برای نهادینه شدن فرهنگ صلح و امنیت در جامعه اسلامی است. امنیت یک نیاز فطری است که مردم با تمسک به دولت‌ها به دنبال تأمین آن بوده‌اند. ادیان و مذاهب الهی به خصوص اسلام براساس این نیاز فطری، به دنبال تأمین امنیت پیروان خود بوده‌اند. از دیدگاه اسلام امنیت زمینه مساعدی را برای بهره‌مندی انسان از مواهب حیات و نیز تکامل بشر فراهم می‌آورد. شهید مطهری نیز با بیان اینکه موجودات زنده برای رشد و تکامل به سه مؤلفه تربیت، امنیت و آزادی نیاز دارند، می‌گوید: «امنیت یعنی آنچه را که موجود زنده در اختیار دارد، از او گرفته نشود؛ یعنی از ناحیه یک دشمن، از ناحیه یک قوه خارجی، آنچه دارد از او سلب نشود. انسان جان دارد، جانش را از او نگیرند؛ ثروت دارد، ثروتش را از او نگیرند؛ سلامت دارد، سلامتش را از او نگیرند» (مطهری، ۱۳۸۴: ص ۱۲). در حوزه مطالعات راهبردی، امنیت به عنوان یکی از مفاهیم بنیادین از دیرباز مورد توجه اندیشمندان بوده است. به عنوان مثال، برخی همچون ماکیاولی، عامل پیدایش دولت‌ها را تأمین امنیت برای شهروندان عنوان کرده‌اند (ماکیاولی، ۱۳۷۷: ص ۳۷). بر این اساس، اگر وضعیت کشوری به گونه‌ای باشد که از تهدیدات احتمالی دیگر کشورها مصون باشد، در این صورت دارای امنیت خواهد بود. با این تلقی، تأمین امنیت از وظایف بنیادین دولت به‌شمار می‌آید. با پیروزی انقلاب اسلامی و تشکیل حکومت اسلامی، علوم اسلامی نیز متحول شد. در این میان مباحث اجتماعی و حکومتی در هر شاخه از علوم اسلامی تحول بیشتری یافت. شاید یکی از دلایل تحول در این حوزه‌ها آن است که حکومت در طول چهارده قرن غالباً در دست شیعیان نبوده است. در میان علوم تحول یافته برخی مثل فقه جزائی با سرعت بیشتری دگرگون شد و برخی مثل مسائل امنیتی دینی در این مسابقه صعود، به جایگاه شایسته خود دست نیافت. این پژوهش سعی دارد گام‌هایی هرچند کوچک و نخستین در تدوین فقه امنیت بردارد که یکی از لوازم آن تبویب و جمع‌آوری آیات امنیت است. با توجه به کارهای گسترده امنیتی در جمهوری اسلامی ایران و ظهور مسائل مستحدثه امنیتی، ضرورت تدوین فقه امنیت احساس می‌شود. تبویب تمام ابواب فقهی از جمله فقه امنیت با تکیه بر منابع فقهی (قرآن، سنت، عقل، اجماع) انجام می‌پذیرد. در ابواب عبادی و معاملاتی فقه منابع اجتهاد و تفقه گردآوری شده که در نتیجه تفقه در این ابواب از حیث منابع، سهل‌تر است. لذا، برای سهولت نتیجه‌گیری در تبویب فقه امنیت لازم است منابع فقهی این باب از جمله آیات امنیت گردآوری شود. از حیث ضرورت تدوین آیات امنیت باید گفت که علم فقه همان بیان کردن حکم خداوند متعال در حوادث واقعه می‌باشد و نسبت دادن قول و نظری به شارع مقدس از اهمیت و همچنین

خطر بالایی برخوردار است که با محور قرار دادن قرآن و سنت می‌توان به این مهم دست یافت. گردآوری و تبویب موضوعی آیات قرآن یکی از بهترین روش‌های فهم آیات خداست؛ که در یک نظام حلقوی، منظور خداوند متعال از یک سلسله آیات به دست می‌آید. آیاتی از قرآن که در فرایند استنباط احکام شرعی قرار می‌گیرند، آیات الاحکام نامیده می‌شوند که در تمام ابواب فقه از جمله فقه امنیت مورد استفاده قرار می‌گیرند. لذا، آیات امنیت، بخشی از آیات الاحکام است. تبویب منابع قرآنی و حدیثی فقه برای استفاده بهتر از منابع در تاریخ فقه، شیوه‌ای رایج و پسندیده بوده است. کتاب‌هایی نظیر «زیده البیان» اثر مقدس اردبیلی و «وسائل الشیعه» نوشته شیخ حرّعاملی در این راستا تدوین شده‌اند. آیات الاحکام مربوط به بخش عبادات و معاملات غیرحاکمیتی از بلوغ دانشی قابل قبولی برخوردارند، چراکه تدوین آیات الاحکام رابطه مستقیمی با فقه دارد. از آنجا که احکام عبادی و معاملات غیرحاکمیتی در طول حیات شیعه مورد ابتلاء بوده‌اند، در نتیجه آیات الاحکام مربوط به این ابواب تکامل یافته‌اند. اما در ابواب حاکمیتی نظیر فقه امنیت، به خاطر نبود حاکمیت شیعی، از بلوغ دانشی کافی برخوردار نیستند. با تبویب آیات امنیت، پژوهشگر فقه امکان می‌یابد که در زمان استنباط احکام مربوط به امنیت، به راحتی به منابع قرآنی رجوع کرده و به استنباط کامل دست یابد. تحلیل‌های راهبردی- امنیتی هرچه با بینش الهی و توحیدی صورت پذیرد، علاوه بر مسائل اخروی (مثل معذرت) سبب دقت این تحلیل‌ها و همچنین جلب نصرت الهی می‌شود. یکی از مهم‌ترین منابع برای اینگونه تحلیل‌ها، آیات قرآن می‌باشد و آیات امنیت بهترین ابزار برای بالا بردن دقت تحلیل‌های راهبردی- امنیتی است. با این تفاسیر، پژوهش حاضر با کاربست روش اسنادی، درصدد پاسخ به این پرسش است که «آیات امنیت» را براساس چه الگویی و با چه مختصاتی می‌توان تدوین و تبویب کرد؟ هدف اصلی پژوهش حاضر این است که برای گردآوری آیات مربوط به امنیت به صورت فنی و دقیق، تحت عنوان «آیات امنیت»، الگویی (هرچند اولیه و مقدماتی) ارائه کند تا در تبویب فقه امنیت، به عنوان منبع دسته اول مورد استفاده قرار گیرد.

۲. روش پژوهش

پژوهش حاضر براساس هدف، نظری و توسعه‌ای و براساس ماهیت و روش، «اسنادی» است. روش اسنادی، روشی کیفی با محوریت جستجوی توصیفی و تفسیری بوده که پژوهشگر تلاش می‌کند با استفاده نظام‌مند و منظم از منابع و داده‌های اسنادی، به کشف، استخراج، طبقه‌بندی و ارزیابی مطالب مرتبط با موضوع پژوهش خود اقدام نماید (صادقی‌فسایی و عرفان‌منش، ۱۳۹۴: ص ۸۷-۶۹).

۳. پیشینه پژوهش

یوسف‌وند (۱۳۹۸)، در پژوهشی با عنوان «راهکارهای دستیابی به امنیت مطلوب از دیدگاه قرآن کریم و حدیث»، راهکارهای رسیدن به امنیت مطلوب از منظر قرآن کریم و حدیث معصومین(ع) را مورد بررسی قرار داده است. طبق یافته‌های این پژوهش، براساس آیات قرآن و روایات اسلامی، ایمان به مبدأ هستی، عمل به واجبات و خودداری از انجام محرمات، از راه‌های دستیابی به امنیت فردی، روانی و اجتماعی بوده و آمادگی همه‌جانبه در مقابل تهدیدهای دشمن، جهاد و دفاع، سرکوب فتنه‌ها، امر به معروف و نهی از منکر و اجرای حدود الهی از راهکارهای تأمین امنیت مطلوب است. البته حکومت و ولایت، اساس، عمود و بستر ساز سایر عوامل امنیت‌ساز و مهم‌ترین آنها می‌باشد.

افتخاری (۱۳۹۲)، در پژوهشی با عنوان «امنیت اجتماعی شده؛ رویکرد اسلامی»، با تأکید بر امنیت اجتماعی که حلقه واسط میان امنیت فردی و امنیت ملی است، تلاش دارد تا با یک نگاه جامع‌نگر، یکپارچگی و انسجام لازم میان امنیت مردم و کشور را فراهم کند. این اثر با هدف شناخت مفاهیم امنیت اجتماعی در چارچوب گفتمان اسلام و پیشنهاد اصول عملیاتی برای تقویت و تحکیم امنیت اجتماعی در جامعه اسلامی تدوین شده است. پژوهش تلاش کرده تا یک نمونه نظری را برای یک مبحث اجتماعی در فضای دینی و توحیدی طراحی کند.

آقابابایی (۱۳۹۶)، در پژوهشی با عنوان «ارزش امنیت در قرآن؛ از نهادینه‌سازی تا حمایت کیفری»، با روش توصیفی-تحلیلی، در پاسخ به این پرسش که جایگاه و ارزش امنیت در قرآن کریم چیست و در چه حوزه‌هایی به صورت ذاتی از امنیت حمایت کیفری شده است، این فرضیه را مورد نظر داشته که امنیت به عنوان یک ارزش بنیادین، در قرآن نهادینه شده و در مواردی که امنیت و آسایش عمومی یا اسرار و منافع عمومی یا نظم سیاسی مستقر مورد تهدید قرار گرفته است، از امنیت حمایت کیفری شده و جرایم محاربه و افساد فی الارض، جاسوسی و خیانت و ترتیبات خاص مقابله با بغی، در این خصوص صحیح است.

خسروی (۱۴۰۱)، در پژوهشی با عنوان «امنیت در قرآن: رویکردی تفسیری تبیینی»، با نگاهی کلی و اجمالی به مبانی نظری امنیت و طرح شاخص‌های ادراک امنیت، آشنایی با ابعاد و ویژگی‌ها و مؤلفه‌های آن و نیز آشنایی با ادبیات و مفاهیم امنیت در اسلام، اصول کلی اندیشه حاکم بر امنیت ملی در قرآن کریم را مورد بررسی قرار داده است.

سهرابی (۱۳۹۷)، در پژوهشی با عنوان «مؤلفه‌های امنیت پایدار از منظر قرآن کریم»، با مطالعه آیات قرآن کریم، مؤلفه‌هایی از قبیل ولایت‌پذیری، وحدت، حفظ اسرار نظام، اقتدار حاکم، قاطعیت در مجازات

اخلال‌گران، توان بازدارندگی در برابر تهدید خارجی و پاسخ قاطع به تجاوز دشمن را عامل پایداری امنیت معرفی می‌کند.

افتخاری (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان کتاب «امنیت»، به بررسی و تحلیل عمده‌ترین مفاهیم درون‌دینی و برون‌دینی پرداخته است. موضوع این پژوهش بحث درباره «چیستی و اصول حاکم بر نظریه اسلامی امنیت» است. این پژوهش با هدف موضوع‌شناسی، ساخت مرزهای نظریه اسلامی امنیت و ترسیم الگوی مفهومی تازه از امنیت، طبق اصول اسلامی تدوین شده است. ویژگی شاخص اثر، ارائه نظریات تازه در حوزه مباحث مطرح شده است.

افتخاری و کهراری تبار (۱۳۹۵)، در پژوهشی با عنوان «امنیت در گفتمان اسلامی با تأکید بر قرآن کریم»، درصدد پاسخ به چیستی «امنیت» مبتنی بر گفتمان اسلامی، با تأکید بر قرآن کریم بوده است. براساس یافته‌های پژوهش، درک امنیت با درک حقیقی حصن الهی ملازمه داشته و حظی معنوی و نفسانی است که تجربه درک حضور خداوند و محصول بندگی و تکلیف‌مداری می‌باشد. از جمله ویژگی‌های امنیت، اعطایی، ادراکی، حظی، فرآیند تکلیف‌مداری، ذاتی حصن الهی، قدیم و فرد پایه بوده و برخلاف دیدگاه‌های رایج که زور، اقتناع و اقتدار مادی را موثر در تحمیل اراده و تحقق امنیت می‌دانند، روش حصول امنیت به طور انحصاری وابسته به فهم و عمل به تکلیف الهی در ابعاد ارتباطی انسان می‌باشد. دستاورد نظری این پژوهش فهم و عمل به تکلیف الهی در تمامی سطوح و حوزه‌های مختلف ارتباطی از جمله در مراعات حقوق غیر را در تحقق قرب الهی و نیل به امنیت پایدار موثر و تکلیف همگانی می‌داند.

عزیزان و همکاران (۱۳۹۳)، در پژوهشی با عنوان «امنیت در قرآن و سنت»، که با رویکرد تاریخی و حدیثی تهیه و تبویب گردیده، طیف وسیعی از مدخل‌های امنیتی دارد.

بررسی پیشینه پژوهش حاکی از آن است که پژوهش‌های مذکور تنها به ابعاد و مؤلفه‌های مختلف امنیت در آیات و روایات پرداخته‌اند. اما نکته مغفول، ضرورت استخراج «آیات امنیت» و ارائه الگویی برای تبویب آیات امنیت است که در هیچ پژوهشی به آن اشاره و پرداخته نشده است؛ موضوعی که موجب بداعت و نوآوری پژوهش حاضر شده است.

۴. چارچوب مفهومی و نظری پژوهش

۴-۱. مفهوم آیات الامان (آیات امنیت)

آیات الامان یک ترکیب اضافی است که اجزاء این ترکیب بعد از اضافه، معنای قبلی خود را از دست

نداده‌اند. منظور از آیات الامان آن دسته از آیاتی است که به امنیت مربوط می‌باشد. این اضافه را می‌توان لامیه و یا بیانیه در نظر گرفت. بدین صورت که اگر اضافه لامیه شد، معنای ترکیب این می‌شود که آیاتی که برای امنیت می‌باشد و اگر اضافه بیانیه باشد، بدین صورت است که مضاف الیه جنس مضاف را بیان می‌کند، یعنی آیاتی که از جنس امنیت می‌باشد. چون واژه آیه معنای روشنی دارد، از تعریف آیه صرف نظر می‌شود، ولی تعریف امنیت در این ترکیب از اهمیت بالایی برخوردار است؛ زیرا با روشن شدن دقیق معنای امنیت است که مصادیق آیات امنیتی را می‌توان احصاء کرد. لذا، در ادامه به تعریف امنیت پرداخته می‌شود.

۴-۲. مفهوم امنیت

امنیت مصدر جعلی از ریشه «ا م ن» و در لغت به معنای در امان بودن، ایمنی و آسودگی (زبیدی، ۱۴۱۴ق: ج ۱۸، ص ۲۳) و از بین رفتن هراس و نگرانی است (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲ق: ص ۹۰). در فرهنگ قرآن، کلمه امن و مشتقات آن، از جمله پرکاربردترین کلماتی است که در آیات متعددی مشاهده می‌شود. واژه الامن و کلمات و عباراتی که از ریشه امن مشتق گردیده است، جمعاً حدود ۸۷۹ بار در آیات مختلف قرآن کریم به کار رفته که ۳۵۸ مورد در آیات مکی و ۵۲۱ مورد در آیات مدنی است (اخوان کاظمی، ۱۳۸۶: ص ۱۵۱). قرآن کریم ضمن برشمردن امنیت و وجوه عینی آن، مفهوم اصلی و کانونی امنیت را امنیت مبتنی بر ایمان به خداوند می‌داند (غریب زبیدی، ۱۳۸۹ق: ص ۳۱). تعریف اصطلاحی واژه امنیت از دشواری خاصی برخوردار است؛ زیرا امنیت از جمله واژه‌هایی است که دارای مفهومی سیال، متنوع و صورتی متغیر بوده و گستره وسیعی از موضوعات مختلف فردی و اجتماعی را شامل می‌شود؛ به گونه‌ای که با مرور تعاریف امنیت، مشخص می‌شود که بیش از ۱۳۰ تعریف از این مفهوم در متون تخصصی ارائه شده است. بر همین اساس ارائه تعریفی کامل و جامع از آن کاری دشوار است. در مقام تعریف اصطلاحی امنیت، اگرچه اجماع کارشناسی وجود ندارد، اما پژوهش حاضر در قالب الگوی تحلیلی گفتمانی امنیت، دو تعریف سلبی و ایجابی را پیشنهاد می‌دهد:

اول، امنیت در گفتمان سلبی عبارت است از: وضعیتی که در آن برای منافع بازیگر یا تهدیدی وجود نداشته باشد و یا در صورت وجود تهدید احتمالی، امکان مدیریت مؤثر آن (شامل ممانعت و یا تبدیل آن به فرصت برای بازیگر) وجود داشته باشد.

دوم. امنیت در گفتمان ایجابی عبارت است از: وضعیتی که در آن بین خواسته‌ها و داشته‌ها در یک واحد سیاسی، متناسب با ضریب ایدئولوژیک (آن واحد)، تعادلی وجود دارد که نزد بازیگران تولید رضایت نماید (افتخاری، ۱۳۹۴: ص ۹).

۴-۳. انواع امنیت

«امنیت» دارای انواع و اقسامی بوده که عبارت است از امنیت فردی، امنیت اجتماعی و امنیت ملی (پورطهماسبی، ۱۳۸۷: ص ۹۳):

- **امنیت فردی:** عبارت است از امنیت جانی، امنیت مالی و امنیت فکری که ترویج و صیانت از حقوق بشر از شاخصه‌های امنیت فردی تلقی می‌شود (برومند و همکاران، ۱۳۸۷: ص ۹۳).

- **امنیت اجتماعی:** عبارت است از رهایی از اضطراب و تعقیب ایمنی در قالب یک گروه اجتماعی نظیر خانواده یا یک مجمع قومی، مذهبی و غیره.

- **امنیت ملی:** توانایی یک ملت برای حفاظت از خود و ارزش‌های داخلی در مقابل تهدیدات خارجی (دادگران، ۱۳۸۲: ص ۹۳).

۴-۴. نظریه‌های امنیت

مفهوم امنیت حقیقتاً مورد منازعه است. بحث امنیت را می‌توان در چهار شاخه و مناظره تقسیم‌بندی کرد:

- اولین مناظره به گسترش امنیت از امنیت ملت‌ها به امنیت گروه‌ها و افراد می‌پردازد. این گسترش رو به پایین (نزولی) از ملت‌ها به افراد است.

- در دومین مناظره، این گسترش رو به بالا، از ملت‌ها به زیست کره (جهان) است.

- مناظره سوم به شکل افقی بوده است؛ به عبارت دیگر، انواع امنیت مورد پرسش واقع شده، و مفهوم امنیت توسعه یافته است. بنابراین، علاوه بر امنیت نظامی، به شقوق دیگر امنیت از جمله امنیت سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، زیست محیطی یا امنیت بشری می‌پردازد.

- در مناظره چهارم مسئولیت سیاسی برای امنیت به صورت متداوم و تضمین شده در تمام جهات گسترش یافته است: (۱) رو به بالا، از دولت‌های ملی به نهادهای فراملی، (۲) رو به پایین، از حکومت‌های محلی و منطقه‌ای به شکل فرعی به نهادهای غیرحکومتی، افکار عمومی و مطبوعات (اسمیت، ۱۳۹۷: ص ۶۰).

بنابراین، اگرچه در برداشت عمومی معمولاً امنیت مفهوم ساده و قابل فهمی تلقی می‌شود، اما بررسی علمی آن در قالب یک دیسپلین مشخص، با مسایل پیچیده‌ای همراه است. ذهنی بودن، نسبی بودن، سیالیت، و از نظر مصداقی پهن‌بودن، از ویژگی‌هایی است که طبیعتاً تجزیه و تحلیل قاعده‌مند مفهوم امنیت را دشوار می‌سازد. در مورد مفهوم امنیت، تاکنون مکاتب فکری مختلفی شکل گرفته‌اند که هر یک از زوایای خاصی به بررسی مفهوم امنیت پرداخته است. از رویکرد محدود و تنگ‌نظرانه رئالیسم گرفته تا رویکرد

موسع مکتب کپنهاک، و مکاتب ذهنی‌گرا و ریزبین پست پوزیتیویسم، هر کدام به تبع معرفت‌شناسی، هستی‌شناسی، و روش‌شناسی خاص خود، تعاریفی از مفهوم امنیت ارائه داده و به تبع آن موضوعات، راه‌های دستیابی، و اهداف مشخصی را برای امنیت در نظر می‌گیرند. از سوی دیگر، برای تبویب و اجرای یک سیاست امنیتی جامع الاطراف، لازم است تاثیرات کوتاه مدت و بلندمدت متغیرها و شرایط متعدد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی- فرهنگی، و غیره در نظر گرفته شوند (قنبرلو، ۱۳۹۷: ص ۴۱). در گفتمان کلاسیک، تعریف امنیت براساس نوعی نگرش سلبی بر فقدان تهدید دلالت دارد. اما در گفتمان مدرن، فقدان تهدید زمانی معنادار است که یک کشور از توانایی و قدرت مقاومت و پیروزی در جنگ و فزونی آن، از قدرت بازدارندگی یا مقابله به مثل برخوردار باشد. به عبارت دیگر، در گفتمان مدرن براساس نوعی نگرش ایجابی، تأکید بر کسب قدرت و توانایی ملی است و چنین نگرشی نتیجه منطقی تشکیل دولت‌های مدرن براساس مفهوم حاکمیت بوده که اقتدار در چارچوب مرزهای ملی و استقلال در روابط خارجی را معنادار ساخته‌اند (خلیلی، ۱۳۸۳: ص ۱۹). در تعاریف جدید از امنیت، علاوه بر تهدیداتی که متوجه بنیان‌های فیزیکی موجودیت افراد جوامع و کشورها هستند، تهدیدات ممکن علیه بنیان‌های معنوی آنها نیز لحاظ شده است. به عبارت دیگر، ارزش‌هایی که هدف امنیت هستند، در هر دو بعد مادی و معنوی مورد توجه قرار گرفته‌اند. این قضیه ضمن اینکه دقت تفکر محققان در مورد مفهوم امنیت را بالا برده، در عین حال بر ابهام آن نیز افزوده است. اگر به تعبیر پاتریک مورگان، امنیت را وضعیتی شبیه سلامتی در نظر بگیریم و به تبع آن تهدیدات علیه امنیت را مشابه تهدیدات علیه سلامتی فرض کنیم، در آن صورت جمع‌بندی یک تئوری امنیتی، بسیار مشکل به نظر می‌آید. وانگهی، تهدیدات علیه سلامتی افراد تقریباً مشابه است، اما تهدیدات علیه امنیت انسان‌ها و جوامع، به خاطر تنوعات هویتی آنها متنوع‌تر می‌گردد. بر این اساس، در حال حاضر نیز همچنان می‌توان امنیت را یکی از مهم‌ترین مفاهیم پرمسأله مورد توجه تئوری‌پردازان و محققان تلقی کرد (قنبرلو، ۱۳۹۷: ص ۶۵). در فرهنگ اسلامی، امنیت یک مفهوم وسیع، متوازن و عمیق دارد و شامل تمامی ابعاد زندگی و حوزه‌های، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی فرهنگی داخلی و خارجی می‌شود؛ و بر الگویی از امنیت تأکید دارد که با اقتدار، انسجام، وحدت و ارتباط جامعه اسلامی و استحکام درونی جامعه پیوند دارد و شرط امنیت ملی را در بعد امنیت خارجی و استحکام درونی امت اسلامی می‌داند و هرگونه دغدغه، نگرانی و ناامنی در یک بعد را موثر در ابعاد دیگر می‌شمارد و هرگونه قوت و قدرت در یک حوزه را منشأ قدرت و اقتدار در حوزه‌های دیگر می‌داند. بنابراین، مقوله امنیت در اسلام پدیده‌ای تک‌بعدی نیست و موارد متنوعی را در خود جای داده است. ابعاد مختلف امنیت از منظر قرآن کریم عبارت است از: امنیت فردی (قرآن کریم برای حفظ امنیت

فردی انسان‌ها در حوزه امنیت جانی، حیثیتی، عقیده و امنیت روح و روان حساسیت زیادی نشان داده و برای حفظ آن راهکارهایی ارائه نموده است؛ امنیت اجتماعی (شامل یگانگی و یکدلی، خوش‌بینی، عدالت اجتماعی)؛ امنیت فرهنگی (دربرگیرنده خودباوری فرهنگی، همسان‌سازی فرهنگی، حق‌محوری، شناخت فرهنگ‌های مختلف)؛ امنیت اقتصادی و امنیت سیاسی شامل امنیت داخلی و امنیت خارجی است. بنابراین، جامعه‌ای که اسلام ترسیم می‌کند، جامعه‌ای برخوردار از امنیت بوده و در آن عبادت خدا و دوری از طاغوت محسوس است (بیگی و وثوقی، ۱۳۹۲: ص ۲۵-۲۴).

جدول ۱- مقایسه تطبیقی نظریه مکاتب مختلف و نظریه اسلام درباره امنیت
(بیگی و وثوقی، ۱۳۹۲: ص ۳۳-۳۴)

نظریه محورها	زئالیسم	لیبرالیسم	سازه‌انگاری	اسلام
بازیگران	دولت‌ها	نهادهای و سازمان‌های بین‌المللی دولتی و غیردولتی در کنار دولت‌ها	دولت‌های برساخته شده از ذهنیت بازیگران آن	دولت‌ها و افراد به صورت متقابل
نگاه به انسان	ذاتاً شرور	ذاتاً نیک	سرشتی دوگانه	سرشتی دوگانه با برتری فطرت بر غریزه
کارویزه دولت در تأمین امنیت	تنها واحد تأمین کننده امنیت در نظام بین‌الملل	دولت در کنار سایر نهادها و سازمان‌های بین‌المللی به عنوان تأمین کننده امنیت	دولت به عنوان نهادی تأثیرگذار و تأثیرپذیر در تأمین امنیت (با تأکید بر نقش انسان در تأمین امنیت)	دولت به عنوان نهادی تأثیرگذار و تأثیرپذیر در تأمین امنیت (با تأکید بر نقش انسان در تأمین امنیت)
روش کسب امنیت	افزایش قدرت نظامی، تحقق بازدارندگی و شکل‌گیری موازنه قدرت	استفاده از نهادهای بین‌المللی، توسعه و ایجاد رژیم‌های بین‌المللی ضدجنگ، توجه به نظام دسته‌جمعی، ایجاد حکومت جهانی لیبرال	تغییر ذهنیت‌ها توسط هنجارها جهت بازتعریف مفهوم امنیت از طریق دولت‌ها و ایجاد امنیت در سطح منطقه‌ای	استفاده از آموزه‌های عقلانی و وحیانی در تربیت انسان‌ها که منجر به ایجاد امنیت مشترک و فراگیر در جامعه و سپس نظام بین‌الملل شده و سرانجام بازخورد آن بر انسان‌ها
ابعاد قدرت در تأمین امنیت	قدرت نظامی	قدرت مذاکره و چانه‌زنی	قدرت فرهنگی هویتی	قدرت هوشمند (توجه به صلح و جهاد در تأمین امنیت)
ابعاد مختلف امنیت	بعد نظامی	بعد اقتصادی، زیست محیطی، اجتماعی، فرهنگی و...	بعد فرهنگی هویتی	بعد انسانی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و...
منطق نظریه	قدرت‌طلبی + ترس = جنگ دائمی	تأمین اخلاق، آزادی، تعاون و همکاری = صلح دائمی	تفاوت ذهنیت‌ها = صلح و جنگ در کنار یکدیگر	تقدم فطرت بر غریزه = صلح دائم تقدم غریزه بر فطرت = جنگ دائم
هدف	تأمین امنیت ملی	تأمین امنیت جهانی	تأمین امنیت منطقه‌ای	تأمین امنیت جهانی با هدف برقراری عدالت فراگیر

۵. یافته‌های اصلی پژوهش؛ کیفیت اصطیاد آیات امنیت و ارائه الگو

مهم‌ترین بحث این پژوهش، کیفیت گردآوری آیات مربوط به امنیت می‌باشد. الگوی پیشنهادی این است که مراحل ذیل در تجمیع آیات امنیت لحاظ شود.

۱-۵. جستجوی واژه‌ای

در این مرحله از پژوهش، با توجه به ریشه کلمات در آیات قرآن، فحص تام انجام می‌شود. این جستجو گاهی با محوریت واژه‌های اصلی صورت می‌گیرد و گاهی با محوریت واژه‌های فرعی تحقق می‌پذیرد.

۵-۱-۱. واژه‌های اصلی

در این مرحله تمام آیاتی که شامل ریشه «امن» هستند، تجمیع می‌شوند. مراجعه به معجم المفهرس‌ها یکی از بهترین راهکارهایی است که پژوهشگر می‌تواند تمام مشتقات این ماده را به دست بیاورد.

برای نمونه در ادامه چند آیه که شامل واژه اصلی «امن» و مشتقات آن است، آمده است:

● «الَّذِي أَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ وَآمَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ؛ پروردگاری که آنان را از گرسنگی نجات داد و از بیمی که از دشمن داشتند، ایمنی‌شان بخشید» (قریش: ۴).

● «وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَىٰ لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا؛ خدا به کسانی که شما که ایمان آورده و کارهای شایسته انجام داده‌اند، وعده داده است که حتماً آنان را در زمین جانشین کند، همانگونه که پیشینیان آنان را جانشین کرد، و قطعاً دینشان را که برای آنان پسندیده، به سودشان استوار و محکم نماید، و یقیناً ترس و بیمشان را تبدیل به امنیت کند» (نور: ۵۵).

● «إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ؛ مسلماً پرهیزکاران در جایگاه امنی خواهند بود» (دخان: ۵۱).

● «وَصَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ آمِنَةً مُطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِنْ كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعَمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ؛ و خدا مثلی زده است: شهری را که امنیت و آسایش داشت و رزق و روزی به فراوانی از همه جا برایش می‌آمد، پس، نعمت خدا را ناسپاسی کردند، در نتیجه خدا به کفر اعمالی که همواره مرتکب می‌شدند، بلائی گرسنگی و ترس فراگیر را به آنان چشانید» (نحل: ۱۱۲).

● «فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ؛ و هنگامی که از علل ممنوعیت در امان بودید، پس، هر که با پایان بردن عمره تمتع به سوی حج تمتع رود، آنچه از قربانی میسر است، قربانی کند» (بقره: ۱۹۶).

● «أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا آمِنًا وَيَتَخَفَتُ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ؛ آیا ندانسته‌اند که ما شهرشان مکه را حرم امنی قرار داده‌ایم که در آن با آسایش و آرامش و محفوظ از قتل و غارت زندگی می‌کنند در حالی که مردم از اطراف آنان به وسیله دزدان و غارت‌گران عرب ربوده می‌شوند؟ پس، آیا با دارا بودن این نعمت با ارزش الهی به باطل می‌گروند و به نعمت خدا کفران می‌ورزند؟!» (عنکبوت: ۶۷).

۵-۱-۲. واژه‌های فرعی

منظور از واژه‌های فرعی، واژگانی هستند که جزء الفاظ محوری بحث نمی‌باشند، ولی برای بدست آوردن نظر قرآن درباره امنیت، باید این آیات نیز تجمیع شوند؛ زیرا این آیات به نحوی در ارتباط با مقوله امنیت هستند. واژگان فرعی را می‌توان در سه عنوان جای داد: مترادف، متقابل و مرتبط.

❖ **واژگان مترادف و هم‌افق:** منظور از کلمات مترادف، کلماتی هستند که دارای مفهوم واحدی باشند و یا هم معنا تلقی شوند. کلیدواژه‌هایی مانند سلم، سلام، سکینه و صلح و... می‌توانند در جستجوی مربوط به آیات امنیت در قرآن مفید واقع شوند که در ادامه برای نمونه آیاتی ذکر می‌شود:

● در آیه شریفه «هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيُذْذَبُوا إِيمَانًا مَعَ إِيْمَانِهِمْ وَ لِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ كَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا؛ اوست که آرامش را در دل‌های مؤمنان نازل کرد، تا ایمانی بر ایمانشان بیفزاید. و سپاهیان آسمان و زمین فقط در سیطره مالکیت و فرمانروایی خداست؛ و خدا همواره دانا و حکیم است» (فتح: ۴)، واژه‌های «السکینه» و «ایمانا» در این آیه ذکر شده است.

● «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ادْخُلُوا فِي السَّلَامِ كَافَّةً؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، همگی در صلح و آشتی درآید» (بقره: ۲۰۸)، در این آیه کلمه «السلام» ذکر شده که طبق ترجمه آیت‌الله مکارم شیرازی کلمه مترادف «امن» می‌باشد.

● «وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُورًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصَلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ؛ و اگر زنی از ناسازگاری شوهرش، یا روی‌گردانی‌اش از حقوق همسراری بترسد، بر آن دو گناهی نیست که با یکدیگر به طور شایسته و پسندیده آشتی کنند، گرچه به چشم‌پوشی بخشی از حقوقشان باشد. و در حقیقت صلح و آشتی بهتر است» (نساء: ۱۲۸). کلمه «الصلح» در این آیه به عنوان کلمه هم‌افق «امن» ذکر شده است.

● «إِلَّا تَصْرِوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيًا إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى وَكَلِمَةَ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ؛ اگر پیامبر را یاری ندهید، یقیناً خدا او را یاری می‌دهد؛ چنانکه او را یاری داد، هنگامی که کافران

از مکه بیرونش کردند، در حالی که یکی از دو تن بود، آن زمان هر دو در غار ثور نزدیک مکه بودند، همان زمانی که به همراهش گفت: اندوه به خود راه مده، خدا با ما است. پس، خدا آرامش خود را که حالت طمأنینه قلبی است، بر پیامبر نازل کرد، و او را با لشکریانی که شما ندیدید، نیرومند ساخت، و شعار کافران را پست تر قرار داد، و شعار خداست که شعار والاتر و برتر است؛ و خدا توانای شکست‌ناپذیر و حکیم است» (توبه: ۴۰). کلمه «سکینه» در این آیه به عنوان کلمه هم‌افق «امن» ذکر شده است.

❖ **واژگان متقابل:** در بسیاری از موارد حوزه معنایی هر مفهوم با مفهوم دیگر مانند مفاهیم متقابل تعریف و تبیین می‌شود. این کارکرد از مصداق‌های قاعده «تعرف الاشياء باضدادها» می‌باشد. در قرآن کریم واژگانی مانند خوف، رعب و حزن در طرف مقابل امنیت قرار داده شده‌اند که بی‌توجهی به اینها سبب تفحص غیرتام و نتیجه‌گیری ناقص می‌شود. اگر دو مفهوم متقابل، بار ارزشی متعادل و تکرر نسبی متوازن داشته باشند، توجه به آیات یک طرف مقابل و غفلت از آیات طرف دیگر، پژوهشگر را دچار افراط در ارزشگذاری مفاهیم می‌کند. در واقع مفاهیم متقابل به منزله قید بزرگ برای فهم واژگان دیگری است که توجه نکردن به این قید سبب دوری از مقصود متن مورد پژوهش است. البته در صورتی که آیات متقابل بیشتر و پراهمیت باشند، نظر پژوهشگر با دقت در آنها احتمالاً تغییر می‌یابد. دقت به مفاهیم متقابل در عالم حدیث پژوهی نیز سابقه طولانی دارد. کتاب‌های «العقل و الجهل» و «الایمان و الکفر» کافی در آثار قدما و «معجم المحاسن و المساوی» ابوطالب تجلیل‌تبریزی، «میزان الحکمه» آیت‌الله ری‌شهری و «الحیاه» استاد حکیمی در بین متأخران از نمونه‌های بارز این نوع از پژوهش‌ها است (مسعودی، ۱۳۸۶: ص ۱۸۳). در ادامه به برخی از آیات دارای مفهوم متقابل با امنیت اشاره می‌شود.

● «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَوْفَ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تظَلُمُونَ؛ و در برابر آنان آنچه در قدرت و توان دارید، از نیرو و نفرات و ساز و برگ جنگی و اسبان ورزیده، برای جنگ آماده کنید تا به وسیله آنها دشمن خدا و دشمن خودتان و دشمنانی از غیر ایشان را که نمی‌شناسید، ولی خدا آنان را می‌شناسد، بترسانید. و هرچه در راه خدا هزینه کنید، پاداشش به طور کامل به شما داده می‌شود، و مورد ستم قرار نخواهید گرفت» (انفال: ۶۰). در این آیه ماده «ترهبون» استفاده شده که از واژگان متقابل با واژه «امن» می‌باشد.

● «بَلَىٰ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ؛ آری، کسانی که همه وجود خود را تسلیم خدا کنند، در حالی که نیکوکارند، برای آنان نزد پروردگارش پاداشی شایسته و مناسب است، نه بیمی بر آنان است و نه اندوهگین می‌شوند» (بقره: ۱۱۲). در این آیه ماده «خوف» و «حزن»

استفاده شده که از واژگان متقابل با واژه «امن» می‌باشد.

● «فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى؛ پس، موسی در دلش ترسی احساس کرد» (طه: ۶۷). در این آیه ماده «خوف» استفاده شده که از واژگان متقابل با واژه «امن» می‌باشد.

● «وَوَقَدَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ؛ و در دل‌هایشان رعب و ترس افکند» (حشر: ۲). در این آیه ماده «رعب» استفاده شده که از واژگان متقابل با واژه «امن» می‌باشد.

● «وَقَالُوا إِنَّا تَتَّبِعُ الْهُدَىٰ مَعَكَ نَتَّخِظُكَ مِنْ أَزْوَاجِنَا أَوْ لِمَنْ أُولَمَّ نُمَكِّنْ لَهُمْ حَرَمًا آمِنًا يُعْجَبُ إِلَيْهِ تُمَارَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رِزْقًا مِنْ لَدُنَّا وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ؛ و مشرکان برای معذور بودن خود در نپذیرفتن هدایت گفتند: اگر ما همراه تو را در حرم امنی جای ندادیم که همواره در همه فصول سال، هر نوع میوه و محصولی که رزقی از سوی ماست، به سوی آن گردآوری می‌شود؟ ولی بیشتر آنان معرفت و دانشی نسبت به واقعیات ندارند» (قصص: ۵۷). در این آیه ماده «خطف» استفاده شده که از واژگان متقابل با واژه «امن» می‌باشد.

● «أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا بَيَاتًا وَهُمْ نَائِمُونَ؛ آیا اهل شهرها ایمنند از اینکه هنگام شب، عذاب ما در حالی که خوابند، بر آنان درآید؟!» (اعراف: ۹۷). در این آیه ماده «باس» استفاده شده که از واژگان متقابل با واژه «امن» می‌باشد. علاوه بر اینکه این آیه با توجه به کلمه «أَفَأَمِنَ»، می‌تواند در ذیل عنوان «واژگان اصلی» نیز درج شود.

❖ **واژگان مرتبط:** منظور از واژگان و آیات مرتبط با امنیت، دو یا چند دسته از آیات هستند که مفهوم محوری نزدیکی با هم دارند. هر یک از این دسته آیات با قطع نظر از مفهوم امنیت، مفهوم روشنی دارند، اما با کنار هم گذاشتن این دسته‌ها در کنار آیات مستقیم امنیت، به تکمیل برداشت از آیات کمک می‌کند. برای نمونه از آیات جهاد، قصاص و حدود، موضوع امنیت برداشت می‌شود. افزون بر این، آیات دیگری نیز در ترسیم حوزه معنایی امنیت نقش دارند که عبارت است از آیاتی که با بیان پاره‌ای احکام فقهی و اخلاقی، امنیت عقیده، جان، مال و آبروی انسان‌ها را محترم شمرده و پیوند میان مؤمنان را بر پایه برادری، صلح، احسان و قسط و عدل دانسته و بر آمادگی دفاعی مسلمانان و جهاد تأکید کرده و بر حرمت جنگ در مکان و زمان‌های ویژه‌ای دلالت دارد. در ادامه به برخی از این آیات اشاره می‌شود:

● «وَ لَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَاةٌ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ؛ ای صاحبان خرد! شما در قصاص مایه زندگی است، باشد که از ریختن خون مردم بدون دلیل شرعی بپرهیزید» (بقره: ۱۷۹). این آیه مربوط به مبحث قصاص است که می‌توان در بخش واژگان مرتبط با امنیت جای داد.

● «وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً وَيُكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ؛ و با آنان بجنگید تا فتنه‌ای برجای نماند و دین فقط ویژه خدا باشد. پس اگر بازایستند، به جنگ با آنان پایان دهید و از آن پس تجاوزی جز بر ضدّ ستمکاران جایز نیست» (بقره: ۱۹۳). این آیه مربوط به مبحث جهاد است که می‌توان واژگان «فتنه»، «عدوان» و «قاتلوا» را در بخش واژگان مرتبط با امنیت جای داد.

۵-۲. جستجوی مفهومی (تأویلی و تفسیری)

تأویل به معنای نوع خاصی برداشت از متن است که به نحوی برخلاف ظاهر متن باشد. قدامت این واژه را با تفسیر قرآن مترادف و از این رو تمام آیات قرآن را دارای تأویل می‌دانستند. اما متأخرین آن را به معنای خلاف ظاهر دانسته، آباتی خاص را دارای تأویل معرفی می‌کنند. لذا، حمل آیه‌ای بر امنیت گاه از باب تفسیر و گاه از باب تأویل میسر می‌شود که علم به بطن آیات و تفسیر و تأویل مختص به ائمه اطهار (ع) است (صفار، ۱۴۰۴ق: ص ۱۹۶). در ادامه به برخی از این سنخ از آیات اشاره می‌شود:

● «ثُمَّ لَتَسْتَلْنَ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ؛ آنگاه شما در آن روز از نعمت‌ها بازپرسی خواهید شد» (نکاتر: ۸). این آیه از آباتی است که روایات تفسیری و تأویلی فراوانی درباره آن صادر شده گاهی باهم در تضاد هستند. بحث اصلی درباره سؤال خداوند متعال در روز قیامت از نعمت‌ها می‌باشد که مصداق این نعمت‌ها چیست؟ در حدیثی از امیرالمؤمنین (ع) وارد شد که امنیت و صحت بدن و عافیت را از مصادیق نعمت شمرده است (ورام بن ابی فراس، ۱۴۱۰ق: ص ۴۴). در متن آیه اثری از الفاظ مربوط به امنیت اعم از واژه‌های اصلی و فرعی نیست. لذا، پژوهشگر آیات امنیت اگر فقط به جستجوی واژه‌ای بسنده کند، تحقیق و پژوهش وی ناقص می‌شود. بنابراین، بر هر پژوهشگر موضوعی در قرآن، بالأخص در حوزه آیات امنیت لازم است که تبعی کامل در احادیث مربوط به امنیت هم بکند، تا با بدست آوردن احادیث تفسیری و تأویلی، بر شمار آیات امنیت بیفزاید و در نتیجه بستر برای پژوهشی کامل محقق شود.

● «مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ؛ ای انسان! آنچه از نیکی به تو رسد، از سوی خداست» (نساء: ۷۹). نمونه دیگر از جستجوی مفهومی در تفاسیر را در ذیل آیه «مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ» در برخی از تفاسیر «حسنه» در این آیه به امنیت تفسیر شده است (قمی، ۱۴۰۴ق: ج ۱، ص ۱۴۴).

● «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا لِلَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! نعمت خداوند را بر خودتان یاد کنید، آنگاه که جمعی از دشمنان قصد داشتند به سوی شما دست تعدی دراز کنند و شما را نابود سازند، اما خداوند دست آنان را از شما کوتاه کرد» (مائده: ۱۱)

است. از مفهوم این آیه می‌توان ارتباط آیه را با امنیت فهمید؛ چراکه این آیه شریفه مسلمانان را متوجه خطراتی می‌کند که ممکن بود برای همیشه نامشان را از صفحه روزگار براندازد.

● «لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعَجَبْتَكُمْ كَثُرَتْكُمُ فَلَئِمَّ تَعْنِ عَنكُم شَيْئًا وَصَاقَتْ عَلَيكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ؛ بی‌تردید خدا شما را در جبهه‌های زیاد و عرصه‌های بسیار یاری کرد و به ویژه روز نبرد حنین، آن زمان که فزونی افرادتان شما را مغرور و شگفت‌زده کرد، ولی فزونی عدد چیزی از خطر را از شما برطرف نکرد، و زمین با همه وسعت و فراخی‌اش بر شما تنگ شد، سپس پشت به دشمن از عرصه نبرد گریختید» (توبه: ۲۵). این آیه الطاف و امدادهای الهی را بازگو می‌کند تا انگیزه جهاد تقویت شود.

● «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ؛ آگاه باشید! دل‌ها فقط به یاد خدا آرام می‌گیرد» (رعد: ۲۸). این آیه می‌تواند ذیل عنوان امنیت معنوی و امنیت نرم قرار بگیرد.

شکل ۱- الگوی تبویب آیات الامان

۶. نتیجه‌گیری

بررسی آثار موجود درباره آیات الاحکام نشان از خالی بودن آیات مربوط به امنیت در این آثار دارد. برای جبران این کمبود پژوهش حاضر الگویی را ارائه می‌دهد که طبق آن می‌توان به جمع‌آوری این دسته از آیات پرداخت. الگو بدین صورت است که گاهی جستجوی مطلبی به صورت واژه‌ای انجام می‌شود که در این صورت در مرحله اول آیاتی که دربرگیرنده ماده «امن» و مشتقات آن می‌باشد، تجمیع شده و مرحله بعدی

مربوط به جستجوی واژگان فرعی بوده که در سه بخش واژگان مترادف و هم‌افق، واژگان متقابل و واژه‌های مرتبط باید جای داده شوند و گاه جستجوی يك مطلب به صورت مفهومی می‌باشد که در دو بخش تفسیری و تأویلی صورت می‌گیرد. بدین صورت که با تتبع کامل در احادیث و تفاسیر قرآن، آیاتی که به امنیت تفسیر یا تأویل شده‌اند، جمع می‌شوند. بعد از جمع آیات مرتبط با امنیت، تبویب آیات با الگوگیری از کتب رایج حدیثی نظیر «وسائل الشیعه» و یا کتب معتبر فقهی نظیر «شرائع الاسلام» انجام می‌شود. الگوی تبویب آیات امنیت، فوایدی دارد که عبارتند از: تبویب تفسیر قرآن با رویکرد امنیتی، اصلاح رفتارهای امنیتی، فهم دقیق آیات و پرهیز از گفتمان‌گزینی و از همه مهم‌تر تبویب فقه امنیت. در نهایت پیشنهاد می‌شود به دلیل چندوجهی بودن مسأله مورد پژوهش، گروهی از متخصصین حوزه امنیت همراه با گروهی از کارشناسان علوم دینی جمع شوند تا در مرحله اول ساختاری کلی شامل نظام مسائل، روش‌شناسی استنباط و... برای فقه امنیت تدوین شود و در مرحله بعد طبق نظام مسائل فقه اطلاعات و امنیت، آیات مربوط به امنیت تبویب شود.

منابع

قرآن کریم

- آقابابایی، حسین (۱۳۹۶). ارزش امنیت در قرآن؛ از نهادینه‌سازی تا حمایت کیفری. *امنیت پژوهی*، ۱۶(۵۸): ص ۵-۳۵.
- اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۸۶). *امنیت در نظام سیاسی اسلام*. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- اسمیت، استیو (۱۳۹۷). مفهوم مناقشه‌برانگیز امنیت. ترجمه معصومه جمالی. *پژوهش ملی*، ۳(۲۹): ص ۶۲-۵۱.
- افتخاری، اصغر (۱۳۹۱). *امنیت*. تهران: دانشگاه امام صادق (ع).
- افتخاری، اصغر (۱۳۹۲). *امنیت اجتماعی شده: رویکرد اسلامی*. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- افتخاری، اصغر (۱۳۹۴). منظومه مفهومی خرد «امنیت اجتماعی شده» در سیره پیامبر اکرم (ص). *دانش سیاسی*، ۱۱(۲۱): ص ۴۴-۵.
- افتخاری، اصغر؛ کهراری تبار، تیمور (۱۳۹۵). امنیت در گفتمان اسلامی با تأکید بر قرآن کریم. *امنیت ملی*، ۶(۱۹): ص ۴۷-۸۱.
- برومند، شهرزاد و همکاران (۱۳۸۷). *امنیت اقتصادی در ایران و چند کشور منتخب (مطالعه تطبیقی)*. تهران: مطالعات اقتصادی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- بیگی، مسلم؛ وثوقی، سعید (۱۳۹۲). نظریه امنیتی اسلام در روابط بین‌الملل. *دانش سیاسی و بین‌الملل*، ۲(۲): ص ۳۶-۱۹.
- پورطهماسبی، سیاوش (۱۳۸۷). *نقش و عملکرد تربیتی رسانه در عصر پست‌مدرن*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشکده علوم انسانی، دانشگاه شاهد.
- خسروی، مرتضی (۱۴۰۱). *امنیت در قرآن: رویکردی تفسیری تبیینی*. تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.
- خلیلی، رضا (۱۳۸۳). تحول تاریخی گفتمانی مفهوم امنیت. *مطالعات راهبردی*، ۷(۱): ص ۲۹-۷.
- دادگران، سید محمد (۱۳۸۲). *مبانی ارتباطات جمعی*. تهران: فیروزه.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق). *مفردات الفاظ القرآن*. بیروت: الدار الشامیه.
- زبیدی، محمدمرتضی (۱۴۱۴ق). *تاج العروس*. بیروت: دارالفکر.
- سهرابی، حیدر (۱۳۹۷). مولفه‌های امنیت پایدار از منظر قرآن کریم. *پژوهشنامه نظم و امنیت انتظامی*، ۱۱(۱): ص ۱-۲۶.
- صادقی فسایی، سهیلا؛ عرفان‌منش، ایمان (۱۳۹۴). مبانی روش‌شناختی پژوهش اسنادی در علوم اجتماعی. *راهبرد فرهنگ*، ۸(۲۹): ص ۶۱-۹۱.
- صفار، محمدبن حسن (۱۴۰۴ق). *بصائر الدرجات*. قم: مکتبه آیه‌الله المرعشی النجفی.
- عزیزان، مهدی و همکاران (۱۳۹۳). *امنیت در قرآن و سنت*. قم: پژوهشگاه امام صادق (ع).
- غریایق زندی، داوود (۱۳۸۹). مفهوم امنیت ایمانی در قرآن کریم. *مطالعات راهبردی*، ۱۳(۳): ص ۳۴-۵.
- قمی، علی بن ابراهیم (۱۴۰۴ق). *تفسیر القمی*. قم: دارالکتاب، ج ۱.
- قنبرلو، عبدالله (۱۳۹۷). امنیت ملی: مفهوم، تئوری و عمل. *سیاست کاربردی*، ۱(۱): ص ۶۷-۴۱.
- ماکیاولی، نیکولو (۱۳۷۷). *گفتارها*. ترجمه محمدحسن لطفی. تهران: انتشارات خوارزمی.
- مسعودی، عبدالهادی (۱۳۸۶). *روش فهم حدیث*. تهران: سمت، چاپ سوم.

مطهری، مرتضی (۱۳۸۴). *آزادی معنوی*. تهران: انتشارات صدرا.
ورام بن ابی فراس، مسعود بن عیسی (۱۴۱۰ ق). *مجموعه وزّام*. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
یوسف‌وند، رحیم (۱۳۹۸). راهکارهای دستیابی به امنیت مطلوب از دیدگاه قرآن کریم و حدیث. *پژوهشنامه اندیشه معاصر*، ۲(۳): ۲۴-۴۵.